

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

HUMANITARIUM

ТОМ 43

ВИПУСК 1

ПСИХОЛОГІЯ

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – 2019

Humanitarium. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) ; Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2019. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. 183 с.

Збірник наукових праць засновано у 2000 році.

До 2017 року виходив під назвою «Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць».

Засновник:

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Свідцтво про державну реєстрацію КВ №22958-12858ПР від 17.07.2017 року.

Збірник затверджено наказом Міністерства освіти і науки України

як фахове видання з психологічних наук від 28.12.2017 №1714.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

ВОЛЖЕНЦЕВА І. В., доктор психологічних наук, професор, академік Української технологічної академії (УТА) (Україна).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БРИЧ Г., PhD в галузі психології, професор (Польща);

ВАСИЛЬКЕВИЧ Я. З., кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар, Україна);

ГЮЛЕРЧЕ Х., Ph.D., (Туреччина);

КАЛМИКОВ Г. В. кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

КАЛМИКОВА Л. О., доктор психологічних наук, професор (Україна);

КИРИЧЕНКО Т. В., кандидат психологічних наук, доцент (Україна);

КІКІНЕЖДІ О. М., доктор психологічних наук, професор (Україна);

МИСАН І. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

ТКАЧУК Т. А., доктор психологічних наук, професор (Україна);

УРБАНОВСКА Є., PhD в галузі психології, доцент (Словаччина);

ХАРЧЕНКО Н. В., доктор психологічних наук, доцент (Україна);

ШИМКО В. А., доктор психологічних наук, професор (Україна).

Рекомендовано вченою радою ДНВЗ Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (протокол № 3 від 24 вересня 2019 р.)

ISSN 2308-5126 (Друковане видання)

ISSN 2518-1114 (Електронне видання)

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДПУ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ, 2019.

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
«PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»

HUMANITARIUM

VOLUME 43

ISSUE 1

PSYCHOLOGY

PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI – 2019

UDK 159.9(082)

DOI 10.31470/2308-5126-2019-43-1

H 91

Humanitarium. Pereiaslav-Khmelnitsky (Kyiv reg.) ; Nizhyn (Chernihiv reg.) : Lysenko M. M., 2019. Vol. 43, Iss. 1 : Psychology. 183 p.

Collection of scientific works was founded in 2000.

Until 2017 it published as «The Journal of Humanities of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» : collection of scientific works».

Founders:

SHEI «Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University». State registration certificate KB №22958-12858IIP from July 17, 2017.

The collection was approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine as professional edition in psychology sciences from December 28, 2017 №1714.

CHIEF EDITOR:

VOLZHENTSEVA I. V., Doctor of Psychological Sciences, Professor, Academician of Ukrainian Academy of Technology (UTA) (Ukraine).

EDITORIAL BOARD:

BRICH G., PhD in Psychology, Professor (Poland);

VASYLKEVYCH Ya. Z., Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor (responsible secretary, Ukraine);

GÜLERCE H., PhD., Assistant Professor at the department of Sociology at Harran University;

KALMYKOV H. V. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine);

KALMYKOVA L. O., Doctor of Psychological Sciences, Professor (Ukraine);

KYRICHENKO T. V., Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor (Ukraine);

KIKINEZHDI O. M., Doctor of Psychological Sciences, Professor (Ukraine);

MYSAN I. V., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine);

TKACHUK T. A., Doctor of Psychological Sciences, Professor (Ukraine);

URBANOVSKA E., PhD in Psychology, Assistant Professor (Slovakia);

KHARCHENKO N. V., Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor (Ukraine);

SHIMKO V. A., Doctor of Psychological Sciences, Professor (Ukraine).

Recommended by the Academic Council of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» (proceedings № 3 from September 24, 2019)

ISSN 2308-5126 (Print)

ISSN 2518-1114 (Online)

PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI
HRYHORII SKOVORODA SPU, 2019.

ЗМІСТ	
<i>Кікінежді О.</i> Становлення егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології.....	7
<i>Акімова Н.</i> Становлення психології інтернету в Україні і світі.....	23
<i>Дереча А.</i> Емпіричне дослідження особливостей вербальної та образної креативності у підлітковому віці.....	31
<i>Кальба Я.</i> Вчинковий потенціал особистості учня: теоретико-методологічні засади дослідження	40
<i>Кізь О.</i> Психолого-педагогічні та соціальні виміри гендерної депривації в освіті.....	51
<i>Козак О.</i> Психологічні аспекти розвитку лідерських якостей учнів професійно-технічного закладу освіти.....	66
<i>Колінець Г.</i> Психологічні механізми розвитку компонентів математичних дослідницьких здібностей у школярів....	75
<i>Кочерева Д.</i> Феномен креативності: зміст, сутність, особливості розвитку.....	85
<i>Ломак О., Василькевич Я.</i> Особливості професійно-творчого становлення особистості на стадії професійної освіти.....	93
<i>Мешко Г, Мешко О.</i> Формування професійної стресостійкості майбутніх керівників закладів освіти на етапі магістерської підготовки.....	103
<i>Орап М.</i> Психосемантичне дослідження концептів «здоров'я» та «хвороба».....	113
<i>Радчук Г., Адамська З.</i> Особистісна готовність викладачів вищої школи до діалогізації освітнього процесу.....	122
<i>Сіткар В.</i> Теоретичний концептуальний конструкт української дитячої субкультури.....	130
<i>Слободянюк О.</i> Діалогізація освітнього середовища: витоки і перспективи.....	142
<i>Чип Р.</i> Становлення гендерної ідентичності старших підлітків у ціннісному вимірі особистості.....	151
<i>Шальнева П.</i> Особливості управління креативністю в сучасних організаціях.....	162
<i>Ширококордюк Л.</i> Лихослівна комунікація у батьківсько-дитячій взаємодії та її вплив на прояви вербального булінгу в школі.....	171
ДО ВІДОМА АВТОРІВ	181

CONTENTS	
<i>Kikinezhdi O.</i> Development of the egalitarian personality of a future educator: history, achievements and prospects of the department of psychology.....	7
<i>Akimova N.</i> Development of internet psychology in Ukraine and in the world	23
<i>Derecha A.</i> An empirical study of the peculiarities of verbal and figurative creativity in adolescence	31
<i>Kalba Ya.</i> Actional potential of a pupil's personality: theoretical-methodological basics of the research	40
<i>Kiz O.</i> Psychological and pedagogical and social dimensions of gender deprivation in education	51
<i>Kozak O.</i> Psychological aspects of the development of leadership skills of students of vocational institutions.....	66
<i>Kolinets H.</i> Psychological mechanisms of development of mathematical research abilities' components in schoolchildren.....	75
<i>Kochereva D.</i> Phenomenon of creativity: contents, essence, features of development	85
<i>Lomak O., Vasylkevych Ya.</i> Features of professional and creative development of personality at the stage of professional education.....	93
<i>Meshko H., Meshko O.</i> Formation of professional stress resistance of future heads of educational institutions at the stage of master's training.....	103
<i>Orap M.</i> Psychosemantic study of the concepts "Health" and "Illness".....	113
<i>Radchuk H., Adamska Z.</i> Personal readiness of instructors in higher educational institutions to implementing dialogue into educational process.....	122
<i>Sitkar V.</i> Theoretical conceptual construct of the ukrainian children's subculture.....	130
<i>Slobodianiuk O.</i> The process of dialogue in education: origins and possibilities	142
<i>Chip R.</i> Becoming of the gender identity of senior teens in the value dimension of personality.....	151
<i>Shalnieva P.</i> The peculiarities of creativity management in modern organizations	162
<i>Shyrokoradyuk L.</i> Filthy communication between parents and children and its influence on verbal bullying at school.....	171
INFORMATION FOR AUTHORS	181

Оксана Кікінезді,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач-професор
кафедри психології Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира
Гнатюка, провідний науковий
співробітник, директор науково-
дослідного Центру з проблем
гендерної освіти та виховання
учнівської і студентської молоді
НАПН України – ТНПУ
ім. В. Гнатюка

Oksana Kikinezhdі,
Doctor of Psychology, Professor,
Head of the Department of Psychology
of Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University,
the Director of the Scientific Research
Centre of the Problems of Gender
Education and Upbringing
Pupils and Students
of NAPS of Ukraine – Ternopil
Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University

E-mail: okiki77777@gmail.com

ORCID 0000-0002-9240-279X

СТАНОВЛЕННЯ ЕГАЛІТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: ІСТОРІЯ, ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розкрито проблему становлення егалітарної особистості майбутнього педагога, над якою працює колектив кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Описано історичні віхи розвитку кафедри психології, здобутки та перспективи її діяльності. У контексті гуманістичної та когнітивної психології проаналізовано теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх педагогів до створення егалітарно-освітнього середовища для дітей та юнацтва, релевантних принципам рівноцінності та паритетності статей. Представлено концептуальну модель та виокремлено психолого-педагогічні умови становлення егалітарної особистості майбутнього педагога. Методологічно обґрунтовано реалізацію особистісно-егалітарного підходу як базового щодо формування гендерної компетентності, що є ключовою в особистісному розвитку та професійній самосвідомості майбутніх педагогів. З'ясовано, що Я-концепція виступає еталоном особистісно-професійного становлення майбутніх учителів у різних аспектах життєдіяльності. Егалітарну особистість майбутнього педагога визначено як суб'єкта самотворчості, відкрити, самодостатню, гендерно компетентну особистість, що сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей в особистісному та професійному життєздійсненні. Розроблено інноваційні технології для здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутнього педагога на засадах рівноправ'я статей (інтерактивні методи соціально-психологічного навчання, освітньо-тренінгові програми з гендерним складником). Емпірично доведено, що впровадження моделі забезпечує створення егалітарно-освітнього середовища в закладі вищої освіти, активізацію самовизначення молоді в гендерних питаннях, розвиток гендерної чутливості та толерантності майбутніх учителів.

Ключові слова: егалітарна особистість, гендерний дискурс, Я-концепція, особистісно-егалітарний підхід, егалітарно-освітнє середовище, гендерні компетентності, професійна підготовка, майбутній педагог.

The article deals with the problem of the egalitarian personality development of a future educator, upon which the staff of the psychology department of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National

Psychology

University is working. The historical milestones of the development of the psychology department, its achievements and prospects have been described. In the context of humanistic and cognitive psychology theoretical and methodological aspects of the vocational training of future educators to create the egalitarian educational environment for children and youth which is relevant to the principles of gender equality and parity have been analyzed. A conceptual model, psychological and pedagogical conditions of the egalitarian personality development of a future educator have been presented. The implementation of the personal-egalitarian approach as a basic one for the formation of gender competence as a key in personal development and professional awareness of future educators has been methodologically substantiated. It has been founded that the Self-concept is a standard of personal and professional development of future educators in various aspects of life. The meaning of the concept of «egalitarian personality of the future educator» as a subject of self-creation, open, self-sufficient, gender-competent personality, which follows the principles of equality and parity of both sexes in personal and professional life has been defined. Gender and educational technics of psychological and pedagogical support of the professional formation of the future educator on the principles of gender equality (interactive methods of social and psychological education, educational and training programs with a gender component) have been developed. It has empirically proved that implementation of a model provides for the creation of the egalitarian and educational environment in a higher educational establishment, the activation of the self-determination of youth in gender issues, and development of gender sensitivity and tolerance of future educators.

Keywords: *egalitarian personality, gender discourse, Self-concept, personal-egalitarian approach, egalitarian and educational environment, gender competences, vocational training, future educator.*

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції та реформування національної системи освіти актуалізується проблема пошуку психолого-педагогічних механізмів формування егалітарної особистості фахівця-педагога як ключової фігури у створенні егалітарно-освітнього середовища для дітей та молоді, що відповідає стратегічним напрямкам Болонської декларації та чинним нормативно-правовим документам (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, Концепція Нової української школи, Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021»).

Сучасна психологія у контексті «генези здійснення особистості» (С. Максименко) акцентує увагу на розвитку індивіда в системі процесів самопобудови та самоздійснення, гармонізації його внутрішнього світу із зовнішнім в умовах соціокультурної різноманітності, що спричинено глобалізаційними тенденціями. Саме на вчителя покладена важлива місія пропаганди ідеології рівних можливостей і прав статей з метою побудови суспільства паритетної демократії як нової парадигми «єдиної спільноти рівноправних людей». Свого часу видатний український психолог Г. Костюк зазначав: «Правдиве мистецтво виховання виявляється там, де воно опирається на прояви «саморуку», ініціативи, самостійності, творчої активності в житті особистості, яка розвивається, їх викликає і спрямовує у відповідності з метою суспільства, яке готує свою зміну» [Костюк, 1989: с. 136].

Сьогодні не можна якісно підготувати майбутніх педагогів без вивчення ними гендерної теорії, яка є професійною нормою в демократичних країнах. Набуття студентами гендерних компетентностей як різновиду професійних знань визначають майбутню педагогічну та громадянську позицію в теоретичній, методичній і практичній фаховій діяльності. Великий Добротворець В. Сухомлинський наголошував: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості» [Сухомлинський, 1976: с. 556]. Тож мова йде про проектування та реалізацію інноваційних технологій, релевантних за своїми ключовими параметрами демократичній системі загальнолюдських цінностей, спрямованих на виховання егалітарної особистості на засадах гуманістичної психології, національної педагогічної спадщини та студентоцентрованого підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливими пріоритетами у формуванні егалітарного світогляду майбутніх педагогів у контексті людиноцентричної парадигми є «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), збереження «ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах» (В. Андрущенко); імплементація компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного та суб'єктно-діяльнісного підходів як системотвірних складових гуманізації освіти (Г. Балл, І. Бех, О. Бондарчук, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кравець, В. Роменець, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, В. Татенко, Т. Титаренко та інші вчені).

З позиції інтегративно-особистісного підходу у психологічній науці та практиці як основи раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації, як зазначає Г. Балл, «мається на увазі онтологічний аспект інтегративності, тобто орієнтація на цілісний розгляд людського індивіда (особи) у єдності його соматичних, психологічних і духовних властивостей» [Балл, 2009: с. 26]. На думку І. Беха, «...виховання особистості досі залишається концептуально невизначеним, оскільки його методична організація вимагає кардинально відмінних теоретико-методологічних засад, які відмежовуються одна від одної своїм розумінням генези особистості. Найбільш відомими в цьому плані є персонологічні концепції особистості, які об'єднуються на основі ідей гуманістичної психології» [Бех, 2003: с. 17].

Учена Т. Титаренко підкреслює, що «...особистість стає соціокультурною реальністю, коли осмислює себе і своє життя в певних дискурсах. ... Дискурс – це форма об'єктивації змісту свідомості, що вербально артикулюється. Він регулюється типом раціональності, що домінує в певній соціокультурній традиції. ... Людина як носій дискурсу занурена в дискурсне середовище, яке і є тим єдиним світом, у якому вона існує. Соціосемантичні особливості взаємодії особистості і світу на кожному етапі постановки нових життєвих завдань накладають відчутний

Psychology

відбиток на бачення майбутнього. Комунікативна реальність осмислюється як інтерактивна, мова стає знаково-символічним засобом самоконститування» [*Як будувати...*, 2004: с. 46–47].

У психологічному вимірі особливого значення набуває зміст цінностей, що культивуються в гендерному освітньому дискурсі, орієнтація на егалітарний характер статевих ролей. Психологічний механізм побудови егалітарних взаємин ґрунтується на подоланні традиційних статоворольових обмежень (Дж.-Ш. Хайд, Т. Говорун, В. Васютинський); активізує управління особистісним розвитком як розгортання, проєктування і моделювання гендерної свідомості (С. Максименко); включає життєві стратегії (К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Кравець, С. Рубінштейн); оптимізує життєтворення як самоздійснення та самореалізацію (К. Роджерс, А. Маслоу); видозмінює ставлення до себе і до інших (В. Татенко, Т. Титаренко); дає поштовх до набуття різноманітних соціальних ролей (В. Москаленко, П. Горностай, Р. Павелків) та розгортання життєвого сценарію (Е. Берн, Н. Чепелева); розвиває історію індивідуалізації та самоусвідомлення (Е. Еріксон, М. Боришевський, З. Карпенко, Т. Яблонська).

Стрижнем нового методологічного підходу у вітчизняній психології є ідея суб'єктності людини, з якою пов'язана самодетермінація її буття у світі, авторська позиція щодо подій життя (В. Роменець, В. Татенко), що дає змогу привернути увагу вчених до проблеми самовизначення індивіда у сфері традиційної (домінаторної, патріархальної) та егалітарної (заснованої на рівності та взаємозамінності статей у виконанні соціальних ролей) культур. Вчинок, за В. Роменцем, «живий осередок», спосіб особистісного існування в світі, який, на думку вченого, слід розглядати як всезагальний філософський принцип, що допомагає тлумачити природу людини і світу в їхніх пізнавальному та практичному відношенні [*Роменець*, 2006: с. 12].

Учена Т. Говорун наголошує, що «розкриття проблематики гендерної психології у загальному контексті теоретичних підходів, і суб'єктно-вчинкового, зокрема, відкриває шляхи вирішення багатьох прикладних задач гендерної культури завдяки зверненню до понять свідомості, самовизначення, атрибуції відповідальності, особистісного вибору. Згідно зі суб'єктно-вчинковим підходом, досягнення рівності статей в психологічному полі може бути особливо продуктивним перш за все завдяки виходу за межі стереотипізованих, усталених ролей, особистісному виклику нормативному тиску соціального середовища» [*Говорун*, 2006: с. 93].

Зріла особистість регулює свої відносини зі світом, при цьому орієнтується на їхню доцільність у системі соціальних досягнень, виконання стевих ролей, особистісних сенсів егалітарного чи традиційного характерів. Гендерні історії об'єднують різноманітні епізоди життя в окремий узгоджений патерн, наповнений смисложиттєвими орієнтаціями. Тому гендерне «Я» можна вважати соціально-культурним

конструктом фемінності-маскулінності, який функціонує в певних соціокультурних умовах [Чепелева, 2006: с. 5-15].

На думку В. Татенка, одним із базових прагнень людини і провідною сферою вибору напряму життєдіяльності є суб'єктна готовність індивіда до практичного здійснення вчинку як сутнісного критерію оцінки його соціалізованості [Татенко 2008: с. 47]. В. Васютинський підкреслює, що «аналіз маскулінно-фемінних співвідношень в особистісному розвитку крізь призму кратологічних дискурсів дає підстави пов'язати формування фемінності з розгортанням дискурсивних характеристик первинного узалежнення, маскулінності – упорядкування, а андрогінності – вторинного узалежнення. Відтак ... андрогінність як симптомокомплекс статеворольових характеристик знаменує досягнення певної особистісної зрілості й завершеності не тільки в сексуально-статевій, а й загалом інтракційній сфері людського буття» [Васютинський, 2005: с. 315].

Водночас, проблема визначення власного способу життя тісно пов'язана з проблемою самосвідомості у вітчизняній психології. Самосвідомість виступає в єдності особистісної та професійної спрямованості, оскільки усвідомлення себе у світі нерозривно пов'язане з усвідомленням власних здібностей і можливостей, прикладених до певної галузі людської діяльності (Г. Костюк, П. Чамата, М. Боришевський, В. Моляко, Б. Федоришин, І. Булах, Т. Говорун, Л. Долинська, Р. Павелків, М. Савчин та інші вчені). Тоді освіта, яка призвана у відповідності з її новою гуманістичною парадигмою цілеспрямовано створювати умови для розвитку особистості, її вільного й усвідомленого самовизначення та самореалізації, без огляду на стать, може бути врахована і розглянута як чинник, що здатний впливати на розвиток самосвідомості, становлення ідентичності та формування образу Я особистості.

Учений М. Боришевський наголошує на особливій ролі Я-концепції, що виступає своєрідним еталоном, згідно з яким індивід фіксує процес свого особистісного розвитку як зростання в різних аспектах життєдіяльності: взаєминах з іншими (передусім «значущими іншими»), професійній діяльності, прецизійованні (уточненні), бачення себе в системі провідних життєсенсових (або смисложиттєвих) цінностей [Боришевський, 2010: с. 8]. На думку М. Савчина, завданнями професійної підготовки педагога мають стати «систематизація знань, розширення професійного інформативного поля, розвиток дослідницької спрямованості особистості педагога, практико-зорієнтований характер його діяльності» [Савчин, 2014: с. 11].

Попри очевидну «відкритість» прикладного аспекту означеної проблеми, вона має значний внутрішній пласт, оскільки охоплює чимало нез'ясованих психологічних механізмів особистісного розвитку людини. Недостатня її дослідженість у психологічній науці та практиці, соціальна потреба культивування паритетності статей як важливої умови успішного

Psychology

самоздійснення особистості у професійній сфері та особистому житті зумовлює розроблення концептуальної моделі становлення егалітарної особистості майбутнього педагога, що і стало *метою* цієї статті.

Вклад основного матеріалу. У цьому випуску «Humanitarium» представлено віхи історії, вагомий досвід та перспективи діяльності кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, яка у 2018 році відзначила своє 35-річчя.

Справжньою колискою наукового та особистісного зростання багатьох співробітників кафедри, Альма-матер їхніх аспірантських років, став Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. У стінах цього знаного та авторитетного закладу в Україні та за її межами зросло гідне покоління прихильників та послідовників наукових шкіл своїх керівників – основоположників провідних наукових напрямків національної психології.

Під науковим керівництвом члена-кореспондента НАПН України, доктора психологічних наук, професора М. Боришевського та доктора психологічних наук, доктора габілітованого, професора Т. Говорун окреслили коло своїх наукових інтересів професор О. Кікінежді, доцент О. Кізь, викладач Р. Чіп, які проводять дослідження з проблем статевої свідомості та самосвідомості, гендерної психології, психології статі та сексуальності. Наукову школу члена-кореспондента НАПН України, доктора психологічних наук, професора В. Татенка щодо методології та реалізації суб'єктно-вчинкового підходу достойно продовжують доценти В. Сіткар, Л. Широкоградюк та Я. Кальба.

Психологію особистісно-професійного зростання педагога, становлення професійно-педагогічної позиції особистості та розвитку професійної суб'єктності особистості досліджує доцент О. Мешко (науковий консультант – доктор психологічних наук, професор І. Булах). Доцент Г. Колінець представляє наукову школу психології творчості дійсного члена НАПН України, доктора психологічних наук, професора В. Моляко та доктора психологічних наук, професора О. Кульчицької, займається вивченням розвитку математичних дослідницьких здібностей школярів. Професор М. Орап працює у сфері психолінгвістики, захистила докторську дисертацію з проблеми генези мовленнєвої діяльності школярів (науковий консультант – доктор психологічних наук, професор Л. Засекіна).

Історія кафедри психології з її успіхами і досягненнями – це результат напруженої праці та новаторства, свободи мислення, педагогічного пошуку, ініціативи та творчості, спадкоємності наукових і суспільних традицій між різними генераціями викладачів психології.

Кафедра психології, як окрема структурна одиниця, утворилася у 1983 році внаслідок поділу кафедри педагогіки і психології Тернопільського державного педагогічного інституту.

Першим завідувачем кафедри психології був доцент О. Степанов (1983–1988 рр.). Олександр Максимович – автор-упорядник першої Психологічної енциклопедії в Україні (2006 р.), де систематизовано у термінах і поняттях основні знання понад 80 психологічних дисциплін, відомості про багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних учених-психологів. Значну увагу приділено теоретичним засадам основних наукових напрямів, течій і шкіл, методам обробки експериментальних даних, розкриттю використовуваних у психології термінів і понять інших наук, які отримали в ній нове тлумачення. Як зазначає вчений у передмові до енциклопедії «Крок назустріч Я особистості», «з часом допитливий розум знаходить пояснення багатьом процесам, які відбуваються у внутрішньому світі особистості та обумовлюють її інтеракції у зовнішньому середовищі» [Степанов, 2006: с. 5]. Науковець, підкреслюючи незаперечну цінність психологічних знань у пізнанні Я особистості, набутті вправності у розумінні себе та інших, керуванні собою у різноманітних ситуаціях міжособистісної і колективної взаємодії, наводить слова датського філософа С. К'єркегора про те, що психолог має бути вправнішим за танцівника на дроті, якщо він має на меті проникнути у внутрішній світ людини, поставити себе на її місце [Степанов, 2006: с. 5].

Серед основних праць О. Степанова – навчальні посібники з психології для студентів педагогічних університетів: «Основи психології і педагогіки» (у співавторстві з М. Фіцулою) (2003 р., 2006 р., 2007 р.), «Методологічні й теоретичні проблеми психології» (2007 р.), «Педагогічна психологія» (2010 р.) тощо. Науковець керував роботою викладачів при створенні методичних практикумів із загальної, вікової та педагогічної психології.

Упродовж наступних шістнадцяти років (1988–2004 рр.) кафедрою керував кандидат педагогічних наук, доцент Р. Хмурич, який зумів значною мірою піднести її науковий потенціал: вісім викладачів захистили кандидатські дисертації, стали доцентами, приєдналися до наукової спільноти, що характеризується міцними й тривалими традиціями викладання та науковими дослідженнями. Роман Миронович був ініціатором відкриття в університеті спеціальності «Практична психологія».

У подальшому естафету керівника колективу послідовно переймали доценти О. Мешко (2005–2008 рр.) та Г. Колінець (2008–2013 рр.). З 2013 року кафедру очолює доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України О. Кікінежді.

У різні роки на кафедрі психології працювали О. Степанов, Р. Хмурич, Ю. Юсім, Г. Лебедь, М. Козак, Т. Ковальчук, Я. Василькевич, М. Дідора, О. Кікінежді (Шарган), Г. Колінець, Г. Радчук, О. Бойчук, Г. Сень, С. Кухарук, Є. Юрківський, Л. Юрків, В. Сіткар, І. Чорна, Л. Широкоградюк, М. Орап, О. Кізь, Я. Кальба. Знаково, що викладацький

Psychology

склад кафедри поповнили колишні студенти університету (тоді – Тернопільського державного педагогічного інституту ім. Я. Галана), носії його духу і традицій: О. Кікінежді і Г. Колінець (1979 р. вип.), Л. Ширококорядюк (1988 р. вип.), М. Орап (1994 р. вип.), О. Кізь (1995 р. вип.), Я. Кальба (2000 р. вип.).

У 1998 році в університеті було відкрито психолого-педагогічний факультет, відбулася реорганізація кафедри психології, що зумовило появу ще однієї кафедри – практичної психології (нині – кафедра психології розвитку та консультування), якою понад двадцять років керує доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України Г. Радчук. Учена плідно працює над актуальною проблемою аксіогенезу особистості майбутнього фахівця у закладі вищої освіти. Під її керівництвом захищено чотирнадцять кандидатських дисертацій.

Освітньо-виховний потенціал кафедри психології є досить потужним та багатоманітним. Сьогодні її співробітники забезпечують викладання психологічних дисциплін для студентів усіх факультетів університету з педагогічних спеціальностей (011. Освітні, педагогічні науки, 012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта, 014. Середня освіта) та спеціальностей непедагогічного профілю освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр», «Магістр», «Доктор філософії» (спеціальність «Психологія»).

Висококваліфікований творчий колектив однодумців вдало поєднує академічну й університетську науку, окреслює проблемне поле досліджень у новітніх напрямках гуманітарного знання, зокрема, гендерної психології (О. Кікінежді, О. Кізь); психолінгвістики (М. Орап); суб'єктно-вчинкового підходу (Я. Кальба, Л. Ширококорядюк); психології творчості (Г. Колінець); психології особистісно-професійного зростання педагога (О. Мешко).

Сьогодні науковці займаються реалізацією кафедральної теми «Становлення егалітарної особистості вчителя-професіонала» (керівник – професор О. Кікінежді), розробляючи теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх педагогів на засадах компетентнісного, особистісно-егалітарного та студентоцентрованого підходів. Викладачами кафедри досліджуються індивідуальні теми, а саме: «Психолого-педагогічні механізми формування егалітарно-освітнього середовища для дітей та молоді в умовах євроінтеграції» (професор О. Кікінежді); «Сучасні соціокультурні та психолого-педагогічні координати розвитку дитини» (професор М. Орап), «Становлення професійно-педагогічної позиції особистості» (доцент О. Мешко); «Соціогенез особистості в умовах гендерної депривації» (доцент О. Кізь); «Психологічні особливості прояву масових феноменів у соціогенезі» (доцент Я. Кальба); «Актуальні проблеми психологічної обдарованості особистості» (доцент Г. Колінець); «Гармонізація спілкування в системі батьки-діти як попередження шкільного булінгу» (доцент Л. Ширококорядюк).

Характерним стилем роботи колективу кафедри є розробка та впровадження нових навчальних програм і курсів, як-от: «Психологія», «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія» (О. Кікінежді, Я. Кальба, О. Кізь, Г. Колінець, О. Мешко, М. Орап, Л. Широкоградюк); «Психологія статі та сексуальності», «Гендерна психологія», «Психологія управління» (О. Кікінежді); «Психолінгвістика розвитку дітей дошкільного віку», «Психологія особистості» (М. Орап); «Психологія вищої школи», (О. Мешко); «Психологія дитячої творчості», «Психологія педагогічна. Основи психодіагностики», «Актуальні проблеми дитячої психології» (О. Кізь); «Психологічні особливості творчої обдарованості дітей» (Г. Колінець); «Психологічне консультування» (Л. Широкоградюк); «Психологія мас» (Я. Кальба), «Етнопсихологія» (Я. Кальба, О. Кізь); вдосконалення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін з психології із застосуванням електронної платформи MOODLE задля оптимізації особистісного та професійного розвитку майбутніх фахівців-педагогів.

При кафедрі працює постійний науково-методичний семінар, на якому розглядаються організаційно-методичні питання щодо забезпечення якісної професійної підготовки майбутнього вчителя у контексті викладання психологічних дисциплін із врахуванням особистісно-егалітарного підходу [Кікінежді, 2013].

В основу егалітарної моделі фахівця-педагога покладені провідні ідеї гуманістичної психології, «гендерна матриця» національної педагогічної спадщини, інтеграція компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного та суб'єктно-діяльнісного підходів, принципи саморозвитку, культуродоцільності, діалогічного стилю спілкування, аксіологічності, комплексності, цілісності тощо. Гендерні компетенції як ключові розвивають в особистості потребу і здатність до самопізнання та самовдосконалення, уміння будувати партнерські стосунки, бути конкурентоспроможною на ринку праці, утверджувати в приватному і соціальному житті демократичні цінності.

Ми розглядаємо егалітарну особистість майбутнього педагога як суб'єкта самотворчості, відкрити, самодостатню, гендерно компетентну особистість, яка сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей у особистісному і професійному життєздійсненні.

Побудова моделі становлення егалітарної особистості майбутнього педагога на засадах інтеграції означених вище підходів охоплювала підготовку дівчат і хлопців до гнучкого соціостатевого репертуару в різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів, можливостей; забезпечення рівних умов для пропагування ідеї рівноваги та взаємозамінності гендерних ролей, повноти розвитку індивідуальності, гармонійної цілісності особистості незалежно від її статевої належності. Шлях до формування гендерної культури пролягає як через гендерну поінформованість (обізнаність), так і гендерну чуйність

Psychology

(уміння толерантного ставлення), а також асертивність, які формують здатність протистояти статевим стереотипам.

Формування соціальної, гендерної, особистісної, професійної ідентичності у студентському віці відбувається майже одночасно, тому розширення «гендерного» бачення виховних проблем майбутніми педагогами у процесі просвітницької роботи здійснювалося на основі розроблених положень особистісно-егалітарного підходу, основними принципами якого є: науковість, об'єктивність гендерних знань як головне підґрунтя розвінчування стереотипів; адекватність їх освоєння віковим можливостям дітей, підлітків та юнацтва; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та в міжстатевому спілкуванні; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо «життя в статі»; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації егалітарного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; подолання статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як меншовагтєсного. Емпірично доведено, що за цих умов модель забезпечує створення егалітарно-освітнього середовища у закладі вищої освіти, активізацію самовизначення молоді в питаннях гендерної культури, розвиток гендерної чуйності та толерантності майбутніх педагогів [*Гендерні дослідження...*, 2013; *Дитинство без насилля...*, 2014; *Кравець, Кікінежді, Шульга, 2018*].

Науково-дослідницька діяльність викладачів кафедри знайшла своє відображення в оригінальності наукових пошуків та апробації власних концептуальних тем у межах реалізації низки міжнародних грантів і проектів від МФ «Відродження» (1999–2000 рр.), Посольств Канади, США (2001–2004 рр.) та Фінляндії (2015 р.), ЄС–ПРООН (2009–2011 рр.), офісу Ради Європи в Україні (2013–2015 рр.), Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II) (2015 р.); у розробці освітньо-тренінгових програм та інтегрованих курсів для вчителів-практиків; написанні підручників для закладів загальної середньої освіти, монографій, наукових статей, навчально-методичних посібників, психологічних практикумів; діяльності студентських проблемних груп; керівництві магістерськими роботами, кандидатськими і докторськими дисертаціями (Н. Акімова, О. Лебединець-Рода, О. Кізь, В. Кіт, Р. Чіп, І. Шульга).

Професор О. Кікінежді очолює з 2008 р. Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти і виховання учнівської та студентської молоді НАПН України – ТНПУ ім. В. Гнатюка. Діяльність Центру як науково-дослідного та культурно-виховного підрозділу університету спрямована на розробку та експериментальне обґрунтування егалітарної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку державної політики щодо досягнення гендерної рівності в Україні.

Центр дозволив об'єднати зусилля викладачів закладів вищої освіти, вчителів-практиків та представників ЗМІ, здійснював діяльність із залученням провідних науковців НАПН України: В. Кременя, В. Андрущенко, І. Бега, М. Боришевського, В. Кравця, С. Максименка, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєвої, М. Слюсаревського, О. Сухомлинської, В. Татенка, Т. Титаренко та співробітників відповідних лабораторій Інституту педагогіки, Інституту проблем виховання, Інституту політичної та соціальної психології, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

При Центрі функціонує Школа гендерної рівності як школа волонтерів-студентів (керівник – доцент О. Кіз), що впроваджує інноваційні підходи у формуванні гендерної культури молоді шляхом інтерактивного навчання за принципом «рівний-рівному».

У контексті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та із врахуванням європейського вектору освітніх реформ обґрунтовано засади егалітарної ідеології на основі унікальності «педагогічної матриці» української гуманістичної спадщини; впроваджено гендерні стандарти освіти; проведено гендерну та антидискримінаційну експертизу освітнього контенту, ЗМІ, гендерний аудит університету; виявлені шляхи імплементації гендерного підходу у соціогуманітарний простір «навчальний заклад – родина – громада»; розроблено гендерночутливі програми соціального партнерства на регіональному та місцевому рівнях; розроблено, апробовано та впроваджено модель формування валеологічної культури у дитячому віці на засадах гендерного підходу; виявлено соціально-педагогічні механізми підготовки молоді до створення егалітарної сім'ї та відповідального батьківства і материнства; описано феномен дитячої субкультури крізь призму гендеру; систематизовано наукові праці з проблеми системної протидії насильству щодо неповнолітніх; розроблено навчально-методичний комплект з основ здоров'я для початкової школи на засадах гендерного підходу (підручник і робочий зошит); програму освітнього курсу та навчально-методичний посібник для батьків «Відкриті родинні студії «Фінансова мудрість родинної педагогіки», що рекомендовано МОН України з наданням відповідного грифу.

Сьогодні співробітники Центру, провідний науковий співробітник О. Кікінежді та старший науковий співробітник О. Кіз працюють над реалізацією наукового проекту (держбюджетної теми) на замовлення МОН України «Психолого-педагогічні механізми створення гендерно-справедливого середовища для дітей та молоді у контексті реалізації Концепції Нової української школи» (реєстраційний номер 0119U100477) (керівник – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор В. Кравець). Розроблено інноваційні технології для здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутнього педагога на засадах рівноправ'я статей (інтерактивні методи

Psychology

соціально-психологічного навчання; освітньо-тренінгові програми «Становлення егалітарної особистості вчителя-професіонала», «Формування гендерної культури молоді» (автори: О. Кікінежді, О. Кізь); навчальна програма інтегрованого курсу «Гендерна освіта: теорія і практика» (автори: Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець); включення гендерних модулів у зміст психологічних дисциплін, метою яких є формування егалітарного світогляду майбутніх учителів.

Викладачі кафедри розробили засадничі принципи гендерночутливого університетського середовища, взяли участь (у партнерській взаємодії зі студентами) в реалізації соціально-важливих проєктів різного рівня («Тролейбус Щастя»), міжнародних програмах «Темпус «ELITE»: Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту», (керівник – кандидат філологічних наук, доцент О. Гузар), «Кросмедіа і якісна журналістика», «STEM-освіта» (керівник – доктор філологічних наук, професор Н. Поплавська), «Академічна чесність як умова сталого розвитку вузу та соціальної справедливості» (керівник – член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор Б. Буяк) [*Рівність, лідерство...*, 2016; *Kikinezhdi, Kiz, Shulha, 2019*].

Професор М. Орап здійснює керівництво науково-дослідним центром «Сучасна дитина» (з 2018 р.), метою діяльності якого є проведення наукових досліджень, виконання науково-дослідних робіт щодо вивчення психолого-педагогічних закономірностей та особливостей формування особистості дитини у сучасному соціопросторі [*Сучасні соціокультурні...*, 2018].

Зусиллями викладачів кафедри проведено шість Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт з напрямку «Гендерні дослідження» (2006–2011 рр.), сім всеукраїнських та сім міжнародних науково-практичних конференцій (2000–2020 рр.). Колектив кафедри гордий за талановиту молодь, студентів-переможців всеукраїнських олімпіад із психології та конкурсів студентських наукових робіт: Д. Гулько, Н. Бурмас (науковий керівник – доцент М. Дідора); О. Одорочко (науковий керівник – доцент Г. Колінець); А. Струмінська, Б. Явір-Іскра, Н. Прус, А. Ятишук, О. Винярчук (науковий керівник – доцент О. Кізь); О. Шумська, Н. Гур'єва, І. Бойко, І. Шульга, В. Рожанська (науковий керівник – професор О. Кікінежді).

Викликом часу є системне підвищення якості освіти на інноваційній основі. Сьогодні колектив кафедри разом з університетською спільнотою реалізує впровадження політики академічної доброчесності як одного з пріоритетних напрямків діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, який 15 квітня 2020 року відзначатиме свій 80-річний ювілей.

Викладачі кафедри постійно працюють над підвищенням своєї професійної та наукової компетентності, методологічної культури дослідника: проходять стажування в закладах вищої освіти України

(Львівський національний університет імені Івана Франка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди») та за кордоном, зокрема, у Фінляндії та Польщі; працюють зі студентами-іноземцями; є сертифікованими тренерами з позитивної психотерапії, гештальттерапії, арттерапії, експертами та тренерами Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні (ЄС–ПРООН), модераторами дискусійних платформ; проводять психологічне консультування, тренінги, телепередачі, наукові пікніки, етноквести; щорічно оновлюють інформаційний дайджест у межах Міжнародної кампанії «16 днів проти насильства»; керують педагогічною практикою студентів; впроваджують інноваційні технології та антибулінгові практики в діяльність закладів освіти різного рівня, громадських організацій та ЗМІ, плекаючи фахову майстерність майбутнього вчителя та формуючи егалітарну культуру студентської молоді.

Висновки. Таким чином, розкрито особливості реалізації проблеми становлення егалітарної особистості майбутнього педагога, над якою працює колектив кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, яка відзначила у 2018 році своє 35-річчя.

В основу егалітарної моделі вчителя-професіонала покладені провідні ідеї гуманістичної психології, «гендерна матриця» національної педагогічної спадщини, інтеграція компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного та суб'єктно-діяльнісного підходів як системотвірних складових гуманізації освіти. Особистісно-егалітарний підхід є базовим у формуванні гендерної компетентності як ключової в особистісному розвитку та професійній самосвідомості студентської молоді.

Визначено провідні чинники егалітарної соціалізації студентської молоді, особистісної самореалізації дівчат і юнаків, їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, вміння будувати партнерські стосунки, утверджувати в приватному і соціальному житті демократичні цінності.

Інноваційні технології здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутнього педагога (в межах діяльності Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти і виховання учнівської та студентської молоді НАПН України – ТНПУ ім. В. Гнатюка, Школи гендерної рівності, Науково-дослідного центру «Сучасна дитина») включають реалізацію інтерактивних методів соціально-психологічного навчання, розроблення освітньо-тренінгових програм, інтеграцію гендерних модулів у зміст психологічних дисциплін тощо.

Діяльність кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка дає змогу

окреслити перспективи розвитку гуманітарної освіти в умовах реалізації Концепції Нової української школи задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації студентської молоді та формування егалітарної свідомості майбутніх педагогів з метою їх успішного життєвого та професійного життєздійснення.

ЛІТЕРАТУРА

- Балл, 2009* – Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. 4 (38). С. 25–53.
- Бех, 2003* – Бех І. Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 1. С. 17–29.
- Бондарчук, Нежинська, 2014* – Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 180 с.
- Боришевський, 2010* – Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
- Васютинський, 2005* – Васютинський В. Інтеракційна психологія влади : монографія. Київ : КСУ, 2005. 492 с.
- Говорун, 2006* – Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
- Говорун, Кікінежді, 2004* – Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
- Гендерні дослідження..., 2013* – Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. та ін. ; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
- Дитинство без насилля..., 2014* – Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. 884 с.
- Інтегративно-особистісний..., 2012* – Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
- Кікінежді, 2011* – Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 400 с.
- Костюк, 1989* – Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
- Кравець, Кікінежді, Шульга, 2018* – Кравець В. П., Кікінежді О. М., Шульга І. М. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 15–21.
- Кремень, 2009* – Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
- Максименко, 2006* – Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
- Нова українська, 2018* – Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] / за заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2018. 34 с. Режим доступу : <https://cutt.ly/tyKWb8D>
- Особистісно-професійний..., 2014* – Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 331 с.
- Павелків, Корчакова, 2013* – Павелків Р. В., Корчакова Н. В. Просоціальний розвиток особистості : монографія. Рівне : О. Зень, 2013. 383 с.
- Психологічна енциклопедія, 2006* – Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
- Рівність, лідерство..., 2016* – Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-

- практичної конференції / за заг. ред. проф. В. П. Кравця. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 200 с.
- Роменець, 2006* – Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11–37.
- Сухомлинський, 1976* – Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 томах. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.
- Сучасні соціокультурні..., 2018* – Сучасні соціокультурні та психолого-педагогічні координати розвитку дитини : Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, 19-20 квітня 2018 року / за заг. ред. Б. Б. Буяка, В. М. Чайки, М. О. Орап. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 232 с.
- Татенко, 2008* – Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 216 с.
- Чепелева, 2006* – Чепелева Н. В. Идентичность личности в контексте психологической герменевтики. *Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика* / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Міленіум, 2006. Т. 2. Вип. 4. С. 5–15.
- Як будувати..., 2012* – Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : наукова монографія / Титаренко Т. М., Злобіна О. Г., Лепіхова Л. А. та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.
- A Human Rights-Based, 2007* – A Human Rights-Based Approach to EDUCATION FOR ALL. New York. 2007. 161 p.
- Hyde, 1991* – Hyde J.-Sh. Half the Human Experience: The Psychology of Women. Lexington – Massachusetts –Toronto : D. C. Heath and Company, 1991. 475 p.
- Kikinezhdі, Kiz, Shulha, 2019* – Kikinezhdі O. M., Kiz O. B., Shulha I. M. Gender-Sensitive University as a Subject of Social Interaction in the Territorial Community. *Social Work and Education*. 2019. Vol. 6. No. 2. P. 144–153.

REFERENCES

- Ball, 2009* – Ball H. Intehratyvno-osobystisnyi pidkhid u psykholohii: vporiadkuvannya holovnykh poniat. *Psykholohiia i suspilstvo*. 2009. 4 (38). S. 25–53.
- Bekh, 2003* – Bekh I. D. Tekhnolohiia intymno-osobystisnoho spilkuvannya. *Pedahohika i psykholohiia*. 2003. № 1. S. 17–29.
- Bondarchuk, Nezhynska, 2014* – Bondarchuk O. I., Nezhynska O. O. Psykholohichni umovy formuvannya hendernoї kompetentnosti kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : monohrafiia. Kyiv : TOV «NVP «Interservis», 2014. 180 s.
- Boryshevskiy, 2010* – Boryshevskiy M. Y. Doroha do sebe: vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti : monohrafiia. Kyiv : Akademvydav, 2010. 416 s.
- Vasiutynskiy, 2005* – Vasiutynskiy V. Interaktsiina psykholohiia vlady : monohrafiia. Kyiv : KSU, 2005. 492 s.
- Hovorun, 2006* – Hovorun T. V. Henderna psykholohiia u subiektno-vchynkovomu vymiri. *Liudyna. Subiekt. Vchynok: Filozofsko-psykholohichni studii* / za zah. red. V. O. Tatenka. Kyiv : Lybid, 2006. S. 92–117.
- Hovorun, Kikinezhdі, 2004* – Hovorun T. V., Kikinezhdі O. M. Genderna psykholohiia : navchalnyi posibnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Vydavnychi tsestr «Akademiia», 2004. 308 s.
- Genderni doslidzhennia..., 2013* – Genderni doslidzhennia: prykladni aspekty : monohrafiia / Kravets V. P., Hovorun T. V., Kikinezhdі O. M. ta in.; za nauk. red. V. P. Kravtsia. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2013. 448 s.
- Dytynstvo bez nasyllia..., 2014* – Dytynstvo bez nasyllia: suspilstvo, shkola i simia na zakhysti prav ditei : Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii / za zah. red. prof. O. Kikinezhdі. Ternopil : Stereoart, 2014. 884 s.
- Intehratyvno-osobystisnyi..., 2012* – Intehratyvno-osobystisnyi pidkhid u psykholohichnii nauksi ta praktysi : monohrafiia / za red. H. O. Balla. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. 206 s.
- Kikinezhdі, 2011* – Kikinezhdі O. M. Genderna identychnist v ontogenezi osobystosti : monohrafiia. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2011. 400 s.

Psychology

- Kostiuk, 1989* – Kostiuk H. S. Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichniy rozvytok osobystosti. Kyiv : Radianska shkola, 1989. 608 s.
- Kravets, Kikinezhdi, Shulha, 2018* – Kravets V. P., Kikinezhdi O. M., Shulha I. M. Do problemy humanizatsii osvityno-vykhovnoho prostoru suchasnoi ukrainskoi shkoly. *Osvitohiia*. 2018. № 7. S. 15–21.
- Kremen, 2009* – Kremen V. H. Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvitynoho prostoru. Kyiv : Pedagogichna dumka, 2009. 520 s.
- Maksymenko, 2006* – Maksymenko S. D. Heneza zdiisnennia osobystosti. Kyiv : TOV «KMM», 2006. 240 s.
- Nova ukrainska..., 2018* – Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [Elektronnyi resurs] / za zah. red. M. Hryshchenko. Kyiv, 2018. 34 s. Rezhym dostupu : <https://cutt.ly/tyKWb8D>
- Osobystisno-profesiinyi..., 2014* – Osobystisno-profesiinyi rozvytok maibutnoho pedahoha : monohrafiia / za red. prof. M. V. Savchyna. Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobyt'skoho derzhavnogo pedagogichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2014. 331 s.
- Pavelkiv, Korchakova, 2013* – Pavelkiv R. V., Korchakova H. V. Prosotsialnyi rozvytok osobystosti : monohrafiia. Rivne : O. Zen, 2013. 383 s.
- Psikhologichna entsyklopediia, 2006* – Psikhologichna entsyklopediia / avtor-uporiadnyk O. M. Stepanov. Kyiv : «Akademvydav», 2006. 424 s.
- Rivnist, liderstvo..., 2016* – Rivnist, liderstvo, spilkuвання v yevropeiskykh prahnenniakh ukrainskoi molodi: gendernyi dyskurs : Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii / za zah. red. prof. V. P. Kravtsia. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2016. 200 s.
- Romenets, 2006* – Romenets V. A. Vchynok i postannia kanonichnoi psikhologii. *Liudyna. Subiekt. Vchynok: Filosofska-psikhologichni studii* / za zah. red. V. O. Tatenka. Kyiv : Lybid, 2006. S. 11–37.
- Sukhomlynskyi, 1976* – Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 tomakh. Kyiv : Radianska shkola, 1976. T. 1. 654 s.
- Suchasni sotsiokulturni..., 2018* – Suchasni sotsiokulturni ta psikhologo-pedahogichni koordinaty rozvytku dytyny : Materialy Vseukrainskoi (z mizhnarodnoiu uchastiu) naukovo-praktychnoi konferentsii, 19-20 kvitnia 2018 roku / za zah. red. B. B. Buiaka, V. M. Chaiky, M. O. Orap. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2018. 232 s.
- Tatenko, 2008* – Tatenko V. O. Sotsialna psikhologhiia vplyvu : monohrafiia. Kyiv : Milenium, 2008. 216 s.
- Chepeleva, 2006* – Chepeleva H. V. Identichnost lichnosti v kontekste psihologicheskoy germeneytyki. Aktualni problemy psikhologii : Psikhologichna hermenevtyka / za red. H. V. Chepelievoi. Kyiv : Milenium, 2006. T. 2. Vyp. 4. S. 5–15.
- Yak buduvaty..., 2012* – Yak buduvaty vlasne maibutnie: zhyttievi zavdannia osobystosti : naukova monohrafiia / Tytarenko T. M., Zlobina O. H., Liepikhova L. A. ta in. ; za nauk. red. T. M. Tytarenko. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. 512 s.